

*Сергій Олександрович Короєд,
провідний науковий співробітник
відділу проблем цивільного, трудового
та підприємницького права
Інституту держави і права
імені В. М. Короцького НАН України,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0001-7899-957X*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НАЛЕЖНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Постановка проблеми. Десять років тому ми вже розглядали проблему ефективності способів захисту цивільних прав судом як складову ефективності цивільного судочинства в цілому [1], а в подальшому досліджували питання ефективності окремих способів захисту (зокрема, способів захисту порушених прав власника нерухомого майна, яке вибуло з його володіння) [2]. Ще у 2014 році Верховний Суд України в «Аналізі практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України» звертав увагу на проблеми при застосуванні способів захисту, що в більшості випадків позбавляє їх ефективності й істотно ускладнює здійснення судом захисту порушених цивільних прав та інтересів учасників спірних правовідносин. При цьому, говорячи про ефективний спосіб захисту прав, Верховний Суд України під цим розумів, що особа має право пред'явити в суді таку вимогу на захист цивільного права, яка відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення [3].

А до цього роз'яснення ще в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» (2007 р.) наголошувалось, що суди повинні враховувати, що тільки права, свободи та законні інтереси учасників правовідносин, які виникають із визначених законом підстав та інших юридичних фактів, підлягають судовому захисту в передбачений законом та/або договором спосіб [4]. Такі способи захисту вважалися «належними» та застосовувались судом (у випадку наявності підстав для задоволення позову) за відповідною позовною вимогою позивача, а труднощі при реалізації ухваленого судового рішення зазвичай усувались за допомогою механізмів роз'яснення рішення та встановлення способу і порядку його виконання. Відмову в позові можна було зустріти лише у випадку обрання позивачем «неправильного» (тобто неналежного – непередбаченого законом чи договором для конкретних спірних правовідносин) способу захисту його цивільних прав [5, с. 16, 21, 23, 29, 31].

Водночас новий Верховний Суд, який розпочав роботу 15 грудня 2017 року, запровадив практику відмови в позові (в наданні судового захисту) з мотивів обрання позивачем хоча й передбаченого законом або договором, проте, на думку Верховного Суду, «неефективного» способу захисту порушеного права в конкретних спірних правовідносинах. Така практика набула системного характеру, причому часто позиція Верховного Суду щодо «ефективного» способу захисту в одних і тих самих правовідносинах протягом кількох років неодноразово змінювалась.

Взагалі-то за п'ять років роботи Велика Палата Верховного Суду відступила від правових висновків у 142 постановках, зокрема, у зв'язку зі змінами в правозастосуванні, зумовленими розширенням сфери застосування певного принципу права або ж зміною доктринальних підходів до вирішення питань тощо [6]. А оскільки в силу ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права, то така неоднозначна (мінлива) практика негативно відбивається на принципі правової визначеності як складовій верховенства права.

Нещодавно ця проблема вийшла на «законодавчий» рівень: народні депутати України подали на розгляд Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення права на суд» від 20 березня 2023 року, яким запропоновано, з метою забезпечення реального судового захисту особи, в процесуальних кодексах встановити норму про те, що «суд не може відмовити у задоволенні позову з підстав обрання позивачем неефективного способу захисту, якщо такий спосіб передбачений законом або договором». При цьому в пояснювальній записці до цього законопроекту йдеться про ситуації, коли позивач, навіть обравши актуальний (згідно з судовою практикою) станом на дату звернення до місцевого суду спосіб захисту свого порушеного права, на момент перегляду касаційним судом свого спору отримує відмову в задоволенні позовних вимог з тих підстав, що, на думку касаційного суду, такий спосіб захисту є неефективним [7]. Щодо цього законопроекту суддя Великої Палати Верховного Суду К. Пільков зазначив, що протягом останніх п'яти років не вщухають дебати щодо того, як слід розуміти повноваження суду застосовувати інші способи захисту, які прямо не передбачені законом або договором, але не суперечать йому. Думки розділилися: одні вважають, що суд має діяти суто як арбітр – тобто не надавати захист, а вирішувати спір. Водночас суд, і передусім Верховний Суд, пішов іншим шляхом: сприйнявши розширене тлумачення своїх обов'язків за Конвенцією, він виходив з того, що його обов'язок як влади в державі забезпечити саме захист, а не просто вирішення суперечки [8].

Це спонукає нас знову повернутись до питання «ефективності способів захисту цивільних прав», адже відмова в позові з наведених вище мотивів неминуче спричиняє неефективність правосуддя в цивільних справах загалом, оскільки фактично «належний» спосіб захисту (тобто який передбачений законом або договором для спірних правовідносин) може бути визнаний на розсуд конкретного судді «неефективним», наслідком чого стає відмова в наданні позивачу захисту, за яким він звернувся до суду, тим способом, який йому прямо надає закон або договір у конкретних спірних правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цивільно-правові та процесуальні аспекти застосування способів захисту цивільних прав крізь призму ефективності правосуддя в цивільних справах розглядали у своїх роботах, зокрема, такі вчені-процесуалісти, як С. Бичкова, В. Бобрик, С. Васильєв, К. Гусаров, С. Демченко, В. Комаров, В. Кройтор, Д. Луспеник, Ю. Притика, В. Тертишников, Г. Тимченко, С. Фурса, М. Штефан та ін. Проте питанням співвідношення належності й ефективності способів захисту цивільних прав (у аспекті практики Верховного Суду) та застосування судом «правильного» способу захисту в конкретних спірних правовідносинах (у аспекті процесуальних повноважень суду при виконанні завдання цивільного судочинства та надання судом позивачу необхідного захисту його порушених прав) на доктринальному рівні достатня увага не приділялася.

Мета статті. Тому метою нашої статті є обґрунтування необхідності трансформації процесуальних повноважень суду щодо застосування належного та ефективного способу захисту цивільних прав. Для цього нами буде здійснено науково-практичний аналіз окремих рішень Верховного Суду, в яких висловлюється позиція щодо розуміння належного та ефективного способу захисту, на основі чого буде встановлено співвідношення ознак належності та ефективності, а також визначено процесуальні підстави (умови) застосування таких способів захисту судом.

Основні результати дослідження. Поняття способів захисту цивільних прав безпосередньо пов'язане з поняттям їх захисту. Як вважають вчені-цивілісти, основна увага при здійсненні правового захисту повинна бути зосереджена на самому суб'єктивному праві, а також на недоторканості правопорядку. Тобто у випадку застосування засобів захисту основною є оборона самого права уповноваженої особи або (і) правопорядку [9, с. 12, 17]. Спосіб захисту права має уособлювати в собі ту безпосередню мету, до досягнення якої прагне суб'єкт захисту, вважаючи, що в такий спосіб він припинить порушення (оспорювання) своїх прав і відшкодує понесені втрати, що виникли у зв'язку з порушенням його прав.

Спосіб захисту можна охарактеризувати як визначені матеріальним правом (законом чи договором або впливають з їх положень) примусові заходи, спрямовані на відновлення порушених чи підтвердження оспорюваних чи невизнаних прав, припинення їх порушення, компенсацію за-

подіяної потерпілому шкоди, або ж інші заходи, що здатні ліквідувати несприятливі наслідки для потерпілого і впливати на порушника [10, с. 143–144]. За їх призначенням способи захисту можуть вважатися визначеним законом механізмом матеріально-правових засобів здійснення охорони цивільних прав та інтересів, що приводиться в дію за рішенням суду в разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення [3]. Тобто якщо спосіб захисту передбачений законом або договором для спірних правовідносин і відповідає характеру правопорушення та необхідний для відновлення порушених прав, то такий спосіб є належним (термін «належний» означає потрібний, необхідний; відповідний [11, с. 721]).

Така характеристика ознак «належного» способу захисту відповідає й правовій позиції Верховного Суду. Так, в одній зі справ Верховний Суд зробив висновок, що визнання нікчемного правочину недійсним за вимогою його сторони *не є належним способом захисту прав, оскільки не приведе до реального відновлення порушених прав позивача* [12]. Крім того, Верховним Судом *визнається неналежним той спосіб захисту, який взагалі не передбачений законом* [13]. Верховний Суд також дотримується позиції, *якщо право чи інтерес мають бути захищені лише певним способом, а той, який обрав позивач, може бути використаний для захисту інших прав або інтересів, а не тих, за захистом яких позивач звернувся до суду, суд визнає обраний позивачем спосіб захисту неналежним і відмовляє у позові* [14]. Також *визнається неналежним той спосіб захисту, який сторони в договорі визначили як позасудовий* (наприклад, у договорі іпотеки) [15].

Суддя Великої Палати Верховного Суду К. Пільков, говорячи про «неналежну» вимогу, зазначив, що позивач може обґрунтувати, що його право було порушене, але те, що він просить, не може бути надано судом або – в цілому в правовій державі. Належний спосіб «існує в праві» [8]. При цьому Верховний Суд України роз'яснював, що особа, законний інтерес або право якої порушено, може скористатися *способом захисту, який прямо передбачений нормою матеріального права або може скористатися можливістю вибору між декількома способами захисту*, якщо це не заборонено законом. Якщо ж спеціальні норми не встановлюють конкретних заходів, то особа має право обрати спосіб із числа передбачених ст. 16 ЦК з урахуванням специфіки порушеного права й характеру правопорушення [3].

Водночас, поряд із рішеннями Верховного Суду, в яких спосіб захисту визнавався «неналежним» (причому Верховний Суд у цих рішеннях зазвичай одночасно не застосовував термін «неефективний»), існують рішення Верховного Суду, в яких поняття «неналежний» вживається як синонім або ж застосовується одночасно із поняттям «неефективний» спосіб захисту. Наприклад, у таких рішеннях Верховний Суд, зокрема, зазначав, що: відмова в задоволенні позову через обрання позивачем *неефективного (неналежного) способу захисту* не позбавляє його права заявити інший позов [16]; вимоги про визнання недійсними торгів (аукціону) та протоколу електронного аукціону *не є належними й ефективними* способами захисту [17]; позов про визнання поруки припиненою *буде належним та ефективним* [18]. Існує також ряд рішень Верховного Суду, в яких застосовується лише термін «ефективності» способу захисту (без посилання на його «належність»). Наприклад, у цих рішеннях Верховний Суд зазначав, що: визнання недійсним договору оренди, який порушує переважне право, *не є ефективним способом захисту*, адже задоволення цієї позовної вимоги не здатне поновити майнову сферу позивача, а тому *вимога не відповідає ефективному способу захисту* [19]; вимога про визнання недійсним договору купівлі-продажу речі для захисту переважного права наймача сама по собі *не може вважатися ефективним способом захисту* порушеного переважного права наймача на придбання такої речі [20].

Термін «ефективний» означає – той, який приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект [11, с. 358]. Верховний Суд визначає ефективність способу захисту через його відповідність змісту порушеного права, характеру правопорушення та можливості забезпечити ефективне поновлення порушеного права [21].

Тобто Верховний Суд при використанні понять «належний» і «ефективний» спосіб захисту застосовує одні й ті самі ознаки (характеристики), яким повинен відповідати спосіб захисту в спірних правовідносинах. Ті вимоги, які Верховний Суд кваліфікує як належні, також розглядаються як ефективні, оскільки приводять до поновлення прав. Водночас «ефективний» спосіб не завжди може бути «належним» (тобто передбаченим законом або договором).

Так, Верховний Суд України та Велика Палата Верховного Суду зазначали, що порушення цивільного права чи цивільного інтересу підлягають судовому захисту й у спосіб, не передбачений законом, зокрема ст. 16 ЦК України, *але який є ефективним засобом захисту*, тобто таким, що відповідає змісту порушеного права, характеру його порушення та наслідкам, спричиненим цим порушенням [22; 23]. Така позиція Верховного Суду дає підстави вважати, що про «ефективність» правильно буде говорити лише в аспекті застосування судом непередбаченого законом чи договором (тобто неналежного) способу захисту. Зазначений підхід також узгоджується із положеннями законодавства, адже норми статей 16, 275 ЦК України термін «ефективність» для оцінки способів захисту взагалі не застосовують, а в ст. 5 ЦПК України термін «ефективність» вживається саме в аспекті способу захисту, який не передбачений законом.

Водночас Верховний Суд в одній зі справ висловив позицію про те, що тлумачення частини третьої ст. 16 ЦК України свідчить, що, за загальним правилом, *за наявності порушення цивільного права або інтересу не допускається відмова в їх захисті*. Винятком, який дозволяє відмовити в захисті цивільного права або інтересу, є недотримання частин другої – п'ятої ст. 13 ЦК України [24].

Виходячи з цієї позиції, та з огляду на аргументи, викладені в пояснювальній записці до згаданого законопроекту, впливає, що позивач має отримати захист або обраним ним належним способом (тобто який передбачений законом або договором для спірних правовідносин і відповідає характеру правопорушення та необхідний для відновлення порушених прав), або визначеним судом неналежним, але ефективним способом захисту. Адже саме такий підхід відповідатиме легітимним очікуванням позивача отримати від суду захист його порушених прав.

Ми підтримуємо в цілому ідею судді Великої Палати Верховного Суду К. Пількова, який, коментуючи зазначений законопроект, вважає, що у випадку, коли спосіб захисту є належним, але в конкретній справі, на думку суду, не приведе до відновлення права або до компенсації за його порушення, суду мало б бути надане повноваження пропонувати позивачеві інші варіанти захисту його прав, а в разі, якщо він наполягатиме на обраному ним способі, – попереджати про наслідки цього вибору [25]. Такий підхід узгоджується із завданням цивільного судочинства (яке адресоване саме суду), адже розгляд і вирішення цивільних справ має здійснюватися саме з метою ефективного захисту порушених прав (ст. 2 ЦПК України).

Тому саме на суд має бути покладена повна відповідальність за «ефективне відновлення в правах», а отже, й обов'язок визначення (вибору) правильного способу захисту порушеного права, ефективного та адекватного в конкретних спірних правовідносинах сторін, з урахуванням встановлених судом фактичних обставин справи [26, с. 33]. У цьому аспекті також варто пригадати, що ще дореволюційний процесуаліст Є. Васьковський зауважував, що позивач не зобов'язаний вказувати суду юридичні норми, що підтверджують його вимогу. Суд сам зобов'язаний знати їх і застосовувати ті, які підходять до даного випадку, хоча б позивач зовсім на них не посплався або вказав норми, які не стосуються спірного випадку [27, с. 172]. Таке процесуальне регулювання в цивільному судочинстві зберігається й до сьогодні в силу принципу «*jura novit curia*» (суд знає закони), який діє у цивільному процесуальному законодавстві та полягає в тому, що: 1) суд знає право; 2) суд самостійно здійснює пошук правових норм щодо спору безвідносно до посилання сторін; 3) суд самостійно застосовує право до фактичних обставин спору (*da mihi factum, dabo tibi jus*).

Активна роль суду в цивільному процесі проявляється, зокрема, у самостійній кваліфікації судом правової природи відносин між позивачем та відповідачем, виборі й застосуванні до спірних правовідносин відповідних норм права, повного і всебічного з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Принцип «*jura novit curia*» підлягає безумовному застосуванню: суд зобов'язаний застосовувати правильні норми права, перекваліфікувавши позов, незалежно від посилань позивача [28]. А отже, для суду не повинен бути вирішальним зазначений позивачем у позовній заяві спосіб захисту, якщо суд дійде висновку, що за конкретних обставин справи обраний позивачем спосіб захисту не є належним, а усунути правовий спір і захистити порушені права позивача можливо лише в інший спосіб, не передбачений законом чи договором (але який буде ефективним).

Висновки. Таким чином, якщо позивач обрав (зазначив у своїй позовній заяві) конкретний спосіб захисту свого порушеного права і такий спосіб захисту є належним (тобто який передбаче-

ний законом або договором для спірних правовідносин і відповідає характеру правопорушення), то в силу принципу диспозитивності цивільного процесу в суду відсутні підстави для відмови в наданні позивачу захисту в обраний ним «законний» спосіб, з огляду на принципи правової визначеності й передбачуваності застосування відповідних положень закону або договору.

Крім того, «належний» спосіб захисту (в тому розумінні, яке ми навели вище) за будь-яких умов має визнаватися ефективним, адже, з огляду на його закріплення в нормах матеріального права для конкретних спірних правовідносин, він обов'язково приведе до потрібних матеріально-правових наслідків, а також створить юридичний ефект для позивача, якого він очікує від звернення до суду (встановлення, зміну або припинення правовідношення, присудження до виконання обов'язку в натурі, відновлення становища чи припинення дій, які порушують право чи відшкодування збитків тощо). Тому при перевірці адекватності обраного позивачем способу захисту варто передусім виходити з мети, яку поставив позивач, звернувшись до суду з відповідним позовом.

Наведені нами вище аргументи якраз і підтверджують обґрунтованість запропонованих у зазначеному законопроекті № 9127 змін щодо застосування судом способів захисту, які є належними, але за конкретних обставин справи можуть бути розцінені (зокрема помилково) судом як неефективні ще на етапі ухвалення рішення, ґрунтуючись лише на припущеннях неможливості реалізації такого рішення суду на стадії виконання.

Водночас допомогти в застосуванні на практиці таких критеріїв оцінки способів захисту, як їх належність і ефективність, могли б відповідні зміни, зокрема до статей 15, 16 ЦК України та ст. 4 ЦПК України, які б передбачали підстави для захисту цивільних прав (зокрема ознаки можливих порушень цивільних прав), визначали мету захисту цивільних прав (адже саме шляхом співвідношення задекларованої мети із отриманим результатом буде визначатися ефективність), а також встановлювали умови надання судового захисту (з урахуванням підстав застосування належного та/або ефективного способу захисту цивільних прав).

Список використаних джерел

1. Короєд С. О. Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: монографія. Київ: МП «Леся», 2013. 509 с.
2. Короєд С. О. Визнання недійсним договору відчуження нерухомого майна (без застосування реституції) як ефективний спосіб захисту права власності на нього. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 86 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 96–105.
3. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України: лист Верховного Суду України від 01.04.2014. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00073> (дата звернення: 05.04.2023).
4. Про незалежність судової влади: постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07#Text> (дата звернення: 05.04.2023).
5. Шадура Д. М., Менів О. І. Судова практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (2006–2009 рр.): практичний посібник. Т. 1: Загальна частина. Харків: Харків юридичний, 2010. 536 с.
6. Як часто ВП ВС змінювала позицію і коли це має відбуватися – круглий стіл. *Газета «Закон і Бізнес»*. 24.03.2023. URL: <https://zib.com.ua/ua/155404.html> (дата звернення: 05.04.2023).
7. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення права на суд: проект Закону України від 20.03.2023 № 9127. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41581> (дата звернення: 05.04.2023).
8. Арбітр чи лікар? Яку роль має відігравати суд в обранні ефективного способу захисту. *Газета «Закон і Бізнес»*. 24.03.2023. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/155532.html> (дата звернення: 05.04.2023).
9. Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах / за загальною редакцією академіка НАПрН України Я. М. Шевченко. Київ: Харків юридичний, 2011. 528 с.
10. Короєд С. О., Криштоф А. І. Цивільно-правові та процесуальні засади застосування способів захисту цивільних прав: проблема ефективності судового захисту. *Держава і право: збірник наукових праць. Серія Юридичні науки. Випуск 70 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2015. С. 139–151.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 червня 2019 року у справі № 916/3156/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82424016> (дата звернення: 05.04.2023).
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 жовтня 2022 року у справі № 922/1830/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108285268> (дата звернення: 05.04.2023).
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 331/6927/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81877992> (дата звернення: 05.04.2023).
15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі № 205/578/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85541604> (дата звернення: 05.04.2023).
16. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 227/3760/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219918> (дата звернення: 05.04.2023).
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 вересня 2022 року у справі № 910/12525/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558719> (дата звернення: 05.04.2023).
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 вересня 2022 року у справі № 462/5368/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558740> (дата звернення: 05.04.2023).
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 січня 2022 року у справі № 143/591/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104415080> (дата звернення: 05.04.2023).
20. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 червня 2020 року у справі № 909/337/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90359317> (дата звернення: 05.04.2023).
21. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 травня 2019 року у справі № 362/3810/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499438> (дата звернення: 05.04.2023).
22. Постанова Верховного Суду України від 21 травня 2012 року у справі № 6-20цс11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24704776> (дата звернення: 05.04.2023).
23. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2018 року у справі № 338/180/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963905> (дата звернення: 05.04.2023).
24. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 грудня 2022 року у справі № 595/524/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904686> (дата звернення: 05.04.2023).
25. Судді ВС розповіли про ефективні способи захисту порушених прав та інтересів. 04 квітня 2023. *Офіційний вебсайт Верховного Суду*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1404663/> (дата звернення: 05.04.2023).
26. Короєд С. О. Ефективність способу захисту права як передумова ефективності цивільного судочинства. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Дніпропетровськ, 31 серпня 2013 р.). Дніпропетровськ: Громадська організація «Правовий світ», 2013. С. 30–34.
27. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. Москва, 2003. 464 с.
28. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 02 листопада 2022 року у справі № 685/1008/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140664> (дата звернення: 05.04.2023).

References

1. Koroied S. O. Protseualne zabezpechennia efektyvnosti tsyvilnoho sudochynstva: monohrafiia. Kyiv: MP «Lesia», 2013. 509 s.
2. Koroied S. O. Vyznannia nediisnym dohovoru vidchuzhennia nerukhomoho maina (bez zastosuvannia restytutsii) yak efektyvnyi sposib zakhystu prava vlasnosti na noho. *Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky*. Vypusk 86 / In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2019. S. 96–105.
3. Analiz praktyky zastosuvannia sudamy st. 16 Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy: lyst Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 01.04.2014. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00073> (data zvernennia: 05.04.2023).
4. Pro nezalezhnist sudovoï vlady: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 13.06.2007 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07#Text> (data zvernennia: 05.04.2023).
5. Shadura D. M., Meniv O. I. Sudova praktyka zastosuvannia Tsyvilnoho protseualnoho kodeksu Ukrainy (2006-2009 rr.): Praktychnyi posibnyk. T. 1: Zahalna chastyna. Kharkiv: Kharkiv yurydychnyi, 2010. 536 s.
6. Yak chasto VP VS zmniuvala pozytsiiu i koly tse maie vidbuvatsia – kruhlyi stil. *Hazeta «Zakon i Biznes»*. 24.03.2023. URL: <https://zib.com.ua/ua/155404.html> (data zvernennia: 05.04.2023).

7. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Tsyvilnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy shchodo zabezpechennia prava na sud: proekt zakonu Ukrainy vid 20.03.2023 № 9127. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41581> (data zvernennia: 05.04.2023).
8. Arbitr chy likar? Yaku rol maie vidihravaty sud v obranni efektyvnogo sposobu zakhystu. Hazeta «Zakon i Biznes». 24.03.2023. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/155532.html> (data zvernennia: 05.04.2023).
9. Okhorona i zakhyst prav ta interesiv fizychnykh ta yurydychnykh osib v tsyvilnykh pravovidnosynakh / Za zahalnoi redaktsiieiu akademika NAPrN Ukrainy Ya. M. Shevchenko. Kyiv: Kharkiv yurydychnyi, 2011. 528 s.
10. Koroied S. O., Kryshtof A. I. Tsyvilno-pravovi ta protsesualni zasady zastosuvannia sposobiv zakhystu tsyvilnykh prav: problema efektyvnosti sudovoho zakhystu. Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats. Seriya Yurydychni nauky. Vypusk 70 / In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2015. S. 139–151.
11. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv: Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 s.
12. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 04 chervnia 2019 roku u spravi № 916/3156/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82424016> (data zvernennia: 05.04.2023).
13. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 05 zhovtnia 2022 roku u spravi № 922/1830/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108285268> (data zvernennia: 05.04.2023).
14. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 13 bereznia 2019 roku u spravi № 331/6927/16-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81877992> (data zvernennia: 05.04.2023).
15. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 12 chervnia 2019 roku u spravi № 205/578/14-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85541604> (data zvernennia: 05.04.2023).
16. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 26 zhovtnia 2022 roku u spravi № 227/3760/19-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219918> (data zvernennia: 05.04.2023).
17. Postanova Velykoi Palaty verkhovnoho Sudu vid 15 veresnia 2022 roku u spravi № 910/12525/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558719> (data zvernennia: 05.04.2023).
18. Postanova Velykoi Palaty verkhovnoho Sudu vid 22 veresnia 2022 roku u spravi № 462/5368/16-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558740> (data zvernennia: 05.04.2023).
19. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 25 sichnia 2022 roku u spravi № 143/591/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104415080> (data zvernennia: 05.04.2023).
20. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 23 chervnia 2020 roku u spravi № 909/337/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90359317> (data zvernennia: 05.04.2023).
21. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnogo sudu vid 29 travnia 2019 roku u spravi № 362/3810/16-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499438> (data zvernennia 05.04.2023).
22. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 21 travnia 2012 roku u spravi № 6-20tss11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24704776> (data zvernennia: 05.04.2023).
23. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 05 chervnia 2018 roku u spravi № 338/180/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963905> (data zvernennia: 05.04.2023).
24. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnogo sudu vid 07 hrudnia 2022 roku u spravi № 595/524/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904686> (data zvernennia: 05.04.2023).
25. Suddi VS rozpovily pro efektyvni sposoby zakhystu porushenykh prav ta interesiv. 04 kvitnia 2023. *Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoho Sudu*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1404663/> (data zvernennia: 05.04.2023).
26. Koroied S. O. Efektyvnist sposobu zakhystu prava yak peredumova efektyvnosti tsyvilnogo sudochynstva. *Stan ta perspektyvy rozvytku yurydychnoi nauky: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, m. Dnipropetrovsk, 31 serpnia 2013 r. Dnipropetrovsk: Hromadska orhanizatsiia «Pravovyi svit», 2013. S. 30–34.
27. Vaskovskiy E. V. Uchebnyk hrazhdanskoho protsessa / Pod red. y s predysl. V. A. Tomsynova. Moskva, 2003. 464 s.
28. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnogo sudu vid 02 lystopada 2022 roku u spravi № 685/1008/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140664> (data zvernennia: 05.04.2023).

Короєд С. О. Трансформація процесуальних повноважень суду щодо застосування належного та ефективного способу захисту цивільних прав

У статті акцентується увага на проблемі відмови в позові з мотивів обрання позивачем хоча й передбаченого законом або договором (тобто належного), проте неефективного способу захисту порушеного права в конкретних правовідносинах. Обґрунтовується необхідність трансформації процесуальних повноважень суду щодо застосування належного та ефективного способу захисту цивільних прав. Здійснюється науково-практичний аналіз окремих рішень Верховного Суду, в яких висловлюється позиція щодо належного та ефективного способу захисту цивільних прав. Визначається співвідношення ознак належності та ефективності, а також умов застосування таких способів захисту. Аргументується висновок, якщо позивач обрав конкретний спосіб захисту свого права і такий спосіб є належним (тобто передбачений законом або договором для спірних правовідносин і відповідає характеру правопорушення), то в силу принципу диспозитивності в суду відсутні підстави для відмови в наданні позивачу захисту в обраний ним спосіб, оскільки такий спосіб за будь-яких умов має визнаватися ефективним, адже, з огляду на його закріплення в нормах матеріального права для конкретних спірних правовідносин, він обов'язково приведе до потрібних позивачу матеріально-правових наслідків. Водночас робиться висновок, що про ефективність варто говорити лише в аспекті застосування судом непередбаченого законом або договором способу захисту.

Ключові слова: цивільні права, порушення, судовий захист, спосіб захисту цивільного права, належний спосіб, ефективний спосіб, позивач, суд, цивільний процес, надання захисту, ефективний захист прав.

Koroied S. O. Transformation of the procedural powers of the court regarding the application of a proper and effective way of protecting civil rights

The article focuses on the problem of rejection of the claim due to the plaintiff's choice, although provided by law or contract (that is, proper), of an ineffective way of protecting the violated right in a specific legal relationship. The mentioned problem is considered in the context of the new draft law, which proposes to establish a ban on the refusal to satisfy the claim on the grounds of the plaintiff's choice of an ineffective method of defense, if such a method is provided for by law or contract. The need to transform the procedural powers of the court regarding the application of a proper and effective way of protecting civil rights is substantiated. A scientific and practical analysis of specific judgments of the Supreme Court is carried out, in which a position is expressed regarding the proper and effective way to protect civil rights. The concept of ways to protect civil rights through the disclosure of their purpose is characterized. An understanding of the concept of an appropriate way of protecting rights is given. The ratio of features of propriety and efficiency, as well as the conditions of application of such methods of protection, is determined. The conclusion is argued, if the plaintiff has chosen a specific method of protecting his right and such a method is appropriate (that is, provided by law or a contract for disputed legal relations and corresponds to the nature of the delinquency), then due to the principle of dispositivity, the court has no grounds to refuse in granting the plaintiff of protection in the method chosen by him, since such a method must be recognized as effective under any conditions, because, given its consolidation in the norms of material law for specific disputed legal relations, it will necessarily lead to the material and legal consequences required by the plaintiff. At the same time, it is concluded that it is worth talking about effectiveness only in the aspect of the court's application of a method of protection not provided for by law or contract. It is substantiated that since the task of civil proceedings is addressed specifically to the court, therefore, consideration and resolution of civil cases by the court should be carried out specifically for the purpose of effective protection of violated rights. Therefore, it is emphasized that it is the court that should be entrusted with full responsibility for the effective restoration of rights, and therefore the duty to choose the correct method of protecting the violated right, effective and adequate in the specific disputed legal relations of the parties, with consideration of the factual circumstances of the case established by the court. In this regard, it is justified that the method of defense specified by the plaintiff in the statement of claim should not be decisive for the court, if the court comes to the conclusion that, under the specific circumstances of the case, the method of defense chosen by the plaintiff is not appropriate, but to eliminate the legal dispute and protect the violated rights of the plaintiff will be possible only in another way, not provided for by law or contract (but which will be effective). At the end, it is stated that relevant legislative changes, which would provide grounds for the protection of civil rights (in particular, features of possible violations of civil rights), determine the purpose of protecting civil rights (because efficiency will be determined precisely by comparing the declared goal with the obtained result), as well as establishing the conditions for providing legal protection (taking into account the grounds for applying an appropriate and/or effective method of protecting civil rights).

Key words: civil rights, violation, legal protection, method of civil law protection, proper method, effective method, plaintiff, court, civil process, provision of protection, effective protection of rights.

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-157-164